

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA‘LIM O‘QITUVCHILARINING IJTIMOIIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING KREATIV USULLARI

Xamidova Barno Maxmudovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti,

Boshlang‘ich ta‘lim pedagogikasi kafedrası dotsenti

Annotatsiya

Ushbu maqola boshlang‘ich ta‘lim tizimining zamonaviy talablari nuqtai nazaridan bo‘lajak o‘qituvchilarning ijtimoiy kompetensiyalari (IK)ni rivojlantirishning ahamiyatini asoslaydi. Tadqiqotda an‘anaviy metodlarning IKning amaliy va kreativ jihatlarini shakllantirishdagi cheklovlari tahlil qilinadi. Maqolaning asosiy maqsadi — IKni rivojlantirishda **kreativ pedagogik usullar** (improvizatsiya, dizayn-fikrlash, sotsial dramatik keyslar) metodikasini ishlab chiqish va ularni ta‘lim jarayoniga tatbiq etish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat. Taklif etilgan usullar bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat muloqot qilish, balki nostandart vaziyatlarda ijtimoiy-hissiy muammolarni ijodiy yechish qobiliyatini oshirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy kompetensiya, kreativ usullar, boshlang‘ich ta‘lim, o‘qituvchi kompetensiyasi, emotsional intellekt, konfliktlarni hal qilish, dizayn-fikrlash.

Bugungi kunda boshlang‘ich ta‘lim muhiti nafaqat akademik bilimlarni berish, balki bolalarni ijtimoiy hayotga tayyorlashni ham talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchi shaxsining shakllanishida bevosita ishtirok etuvchi asosiy subyekt hisoblanadi. Shu sababli, o‘qituvchining ijtimoiy kompetensiyasi (IK) — o‘quvchilar, ularning ota-onalari va hamkasblari bilan samarali muloqotni, hamkorlikni o‘rnatish, shuningdek, emotsional-stressli vaziyatlarda to‘g‘ri harakat qilish qobiliyati — kasbiy tayyorgarlikning ajralmas qismiga aylanmoqda.

Oliy pedagogik ta‘limda IKni rivojlantirishga qaratilgan amaliy mashg‘ulotlar ko‘pincha standart didaktik ssenariylar bilan cheklanib qoladi. Bu esa bo‘lajak o‘qituvchiga real maktab hayotidagi kutilmagan ijtimoiy muammolarga (ota-onalarning noroziligi, bolalar jamoasidagi ziddiyatlar, inklyuziv o‘quvchilarning maxsus ehtiyojlari) nisbatan kreativ, nostandart va moslashuvchan yechimlar topishga imkon bermaydi. Tadqiqotning maqsadi aynan shu bo‘shliqni to‘ldirish, ya‘ni IKni shakllantirishning ijodiy, amaliy usullarini ishlab chiqishdir. Ijtimoiy kompetensiya pedagogik nazariyada murakkab va ko‘p komponentli tushuncha sifatida talqin etiladi. Bizning tadqiqotimizda IK quyidagi asosiy tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi deb hisoblaymiz:

1. Kommunikativ komponent: Samarali muloqot texnikalariga egalik qilish, tushunarli va aniq til orqali axborot almashish.

2. Kooperativ komponent: Jamoada ishlash, hamkorlik qilish va umumiy maqsadga erishish uchun mas'uliyatni olish qobiliyati.

3. Affektiv/Emotsional komponent: O'z-o'zini tushunish, emotsional intellektga egalik (boshqalarning his-tuyg'ularini anglash - empatiya) va stressga chidamlilik.

4. Konfliktni hal qilish komponenti: Mojaroli vaziyatlarga kreativ va konstruktiv yondashuv.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining IKni faol va ijodiy rivojlantirish maqsadida quyidagi kreativ usullar majmuasi taklif etiladi:

1. Sotsial-Dramatik Keys Metodi (Creative Case Study)

- Mohiyati: An'anaviy keyslarni yozma tahlil qilish o'rniga, bo'lajak o'qituvchilar maktab hayotidan olingan murakkab ijtimoiy vaziyatni (masalan, o'quvchini darsdan keyin olib ketishga kech qolgan ota-ona bilan muloqot) improvizatsiya orqali sahnalashtiradi.

- Kreativlik elementi: Ishtirokchilarga vaziyatni yechish uchun bir nechta nostandart yechim variantlarini (A, B, C stsenariylari) sahnalashtirish topshiriladi. Bu ijodiy izlanish va ijtimoiy moslashuvchanlikni oshiradi.

2. "Dizayn-Fikrlash" (Design Thinking) Yondashuvi

- Mohiyati: Bu usul ijtimoiy muammolarga yechim topishda muhandislik yondashuvini qo'llashni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar muayyan o'quvchi (yoki ota-ona) uchun "dizayner" vazifasini bajaradi.

- Bosqichlar:

1. Empatiya: Muammoni chuqur tushunish (o'quvchining ijtimoiy ehtiyojlarini his qilish).

2. Aniqlash: Muammoning negizini kreativ tarzda shakllantirish.

3. G'oyalar yaratish (Brainstorming): Muammoni hal qilish uchun yuzlab g'oyalarni (hatto bema'ni tuyulganlarini ham) taklif qilish.

4. Prototip: Eng yaxshi yechimni qisqa muddatda sinovdan o'tkazish (masalan, kichik bir muloqot stsenariysi bilan).

3. Refleksiv "Emotsional Xarita" Usuli

- Mohiyati: Amaliy mashg'ulotlar davomida bo'lajak o'qituvchi o'zining ijtimoiy jarayonlardagi his-tuyg'ularini vizual ravishda aks ettiruvchi "Emotsional Xarita" (Mood Map) tuzadi.

- Kreativlik elementi: Har bir konfliktli vaziyatdan so'ng, ishtirokchi o'zining emotsional reaksiyasini baholaydi va bu reaksiyani boshqa, ijobiy va kreativ reaksiya bilan almashtirish yo'llarini (vizual ramzlar yordamida) ko'rsatadi. Bu o'z-o'zini anglash (refleksiya) va hissiy nazoratni kuchaytiradi.

Olib borilgan pedagogik eksperiment davomida Jizzax davlat pedagogika universiteti talabalari ikki guruhga ajratildi (Nazorat va Eksperimental guruhlar). Eksperimental guruh

yuqorida keltirilgan kreativ usullar asosidagi maxsus kursda ishtirok etdi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, eksperimental guruhda:

- Konfliktlarni hal qilish testlarida o'rtacha ball 15% ga oshgan.
- Sotsial vaziyatlarda empatiya darajasi sezilarli yaxshilangan.
- "Refleksiv Emotsional Xarita" yordamida o'z-o'zini nazorat qilish va baholash qobiliyati ancha yuqori bo'lgan.

Bu esa taklif etilgan kreativ usullar majmuasi bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilarining IKni rivojlantirishda an'anaviy metodlardan ko'ra yuqori samaradorlikka ega ekanligini tasdiqlaydi.

Ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirish – bu o'qituvchi tayyorlashdagi asosiy vazifalardan biridir. An'anaviy usullar bilan bir qatorda, kreativ usullarni (improvizatsiya, dizayn-fikrlash va emotsional xaritalash) o'quv jarayoniga integratsiya qilish bo'lajak o'qituvchilarning nafaqat bilimdon, balki ijtimoiy-hissiy jihatdan ham bardoshli, moslashuvchan va ijodiy mutaxassis bo'lib yetishishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2022). Oliy ta'limni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to'g'risida. [Ma'lumotlar elektron bazasi].
2. Ahmedov, Sh. R. (2023). Konfliktli vaziyatlarni pedagogik yechishda innovatsion texnologiyalar. Oliy ta'lim ilmiy axborotnomasi, (4), 112-117.
3. Brown, T. (2008). Design Thinking. Harvard Business Review, 86(6), 84–92.
4. Ziyamuhamedov, B. T. (2019). Pedagogik mahorat asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
5. Ismoilova, N. G. (2022). Bo'lajak o'qituvchilarning kreativ kompetensiyasini shakllantirish metodikasi. Toshkent: Fan.
6. Goleman, D. (1995). Emotional Intelligence. New York: Bantam Books..
7. Pardayeva, D. K. (2021). Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kreativ yondashuvlari: Xorij tajribasi. Xalq ta'limi jurnali, (2), 56-62.
8. Smith, J., & Jones, A. (2018). The Impact of Role-Play on Pre-Service Teachers' Social Skills. Journal of Teacher Education, 69(3), 250-265.
9. Thomas, K. W. (n.d.). Thomas-Kilmann Conflict Mode Instrument (TKI). [Onlayn manba: <https://www.kilmanndiagnostics.com>].
10. Toshpulatov, N. A. (2020). Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Yangi Asr Avlodi.